

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ "ФАШИЗМУ"

ВІТИК Ігор Романович - головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, канд. юр. наук, доктор філософії в галузі права, доцент кафедри теорії держави і права Університету "КРОК"

ТУРЕНКО Ольга - головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

В статті говориться о феномені "фашизма" як політичного течення и его негативное практическое влияние на историю человечества.

Ключові слова: фашизм, фашистська ідеологія, нацизм, політична ідеологія, міжнародний акт, Конституція, законодавство.

Постановка проблеми

У сучасній юриспруденції важко знайти інші правові терміни, значення яких було б настільки невизначеним, як терміни "фашизм", "фашистська ідеологія", "фашистська символіка" тощо.

Причиною цього є відсутність правового визначення зазначених термінів у міжнародно-правових актах, хоча "фашизм" та його ідеологію було засуджено відповідним рішенням Нюрнберзького трибуналу ще у 1946 р. Згідно з цим рішенням було проведено дефашизацію, денацифікацію, демілітаризацію, демократизацію Німеччини.

Відсутній термін "фашизм" і в чинному законодавстві України.

Найбільш загальним науковим визначенням фашизму є такий: "Фашизм – це найбільш реакційна диктатура представників фінансово-мілітаристського клану".

Сьогодні ярлик "фашист", "фашизм", "пропагандист фашистської ідеології" різні політики намагаються "приклеїти" окремим особам, політичним діячам, партіям, організаціям, у результаті чого самі ці слова втрачають конкретне значення. На практиці це часто проявляється стосовно тих політичних

партій та їх лідерів, які увійшли у політичний та правовий конфлікт з владою тієї чи іншої держави [1, с.34].

На думку вчених, що досліджують феномен "фашизму", цей термін є базисним, у якому висвітлюються політичні, онтологічні, гносеологічні, етичні сторони людського співжиття.

Якщо звернутися до міжнародно-правових актів з цього приводу, то слід зазначити, що ані універсальні, ані регіональні міжнародні договори не використовують термін "фашизм" і пов'язані з ним дефініції. Лише деякі акти Генеральної Асамблеї ООН, які згідно зі Статутом ООН не мають юридично обов'язкової сили, використовують цей термін не розкриваючи його зміст. Серед них, наприклад, резолюції A/RES/36/162 від 16 грудня 1981 р., A/RES/38/99 від 16 грудня 1983 р., A/RES/40/148 від 13 грудня 1985 р. під загальною назвою "Заходи, що мають бути застосовані проти нацистської, фашистської та неофашистської діяльності і всіх інших форм тоталітарної ідеології і практики, заснованих на расовій нетерпимості, ненависті і терорі" та резолюція A/RES/43/150 від 8 грудня 1988 р. під назвою "Заходи, що мають бути застосовані проти нацистської, фашистської та неофашистської діяльності і всіх інших форм тоталітарної ідеології і практики, заснованих на апартеїді, расовій дискримінації і расизмі і систематичній відмові в правах людини і основних свободах". У кожній з цих резолюцій "фашизм" розглядається в єдиній площині з різного роду режимами:

апартеїдом, расизмом, тоталітаризмом тощо, і пов'язується з системою порушення прав людини. Проте, якщо міжнародно-правове визначення апартеїду, геноциду, злочинів проти людяності в нормативно-правових актах існує, то визначення такого міжнародного злочину як "фашизм" - відсутнє. Крім того, зазначені резолюції не мають на меті криміналізації "фашизму".

Зважаючи, що чимало наукових характеристик "фашизму" є ідеологічними та нечіткими з юридичної точки зору, дефініція "фашизм" часто використовується не в правових, а в політичних колах як ярлик та звинувачення своїх опонентів. Саме тому криміналізація діяння, яке не має чіткого юридичного визначення, не відповідатиме засадам демократичного суспільства і може бути використана з метою політичних утисків і переслідувань [2, с.24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У юридичній літературі дослідженню питань визначення термінів "фашизм", "пропаганда фашизму", "створення фашистських організацій та участь у них", "фашистська ідеологія", "фашистка символіка" присвятили свої праці такі дослідники, як: Копиленко О.Л., Гетьман А.П., Буроменський М.В., Гютюгін В.І., Губерський Л.В., Борисов В.І., Настюк В.Я, Сердюк О.В., Вілков В.Ю. та інші.

Разом з цим, у цих дослідженнях вивчались та аналізувались лише фрагментарні питання пов'язані з феноменом "фашизму" як ідеології, як то визначення його термінів, доцільність внесення відповідних змін до чинного законодавства України, причини ідеологічної і практичної живучості "фашистської ідеології", можливість реалізації цієї течії на практиці.

Водночас, у цих роботах не приділялась належна увага щодо необхідності цілісного та ґрунтовного вивчення цього соціально-політичного явища, зокрема, передумов виникнення "фашизму" на сучасному етапі, його соціальна база, причини його підтримки широкими верствами народних мас тощо.

Формулювання цілей статті

За результатами аналізу законодавства та наукових праць, присвячених "фашизму",

слід констатувати, що у зв'язку з відсутністю чіткого визначення універсального терміну "фашизм" у міжнародному праві, проблемою залишається формулювання його дефініцій у національному законодавстві держав. Тому, метою цієї статті є дослідити цей термін історичній та правовій площинах.

Актуальним також є здійснення аналізу національного законодавства України через призму наявності у ньому положень, що дають можливість ефективно боротися з проявами "фашизму".

Здійснення практичного аналізу діяльності в Україні окремих об'єднань громадян, що можливо охарактеризувати як профашистську спрямованість.

Виклад основного матеріалу

З-поміж численних у сучасній літературі узагальнених інтерпретацій "фашизму" його найбільш фундаментальним, універсальним і точним поняттям є такий: "Фашизм" (італ. fascismo, від fascio – пучок, в'язанка, об'єднання) – ідеологія, політичний рух і соціальна практика, які характеризуються такими ознаками і рисами:

- 1) відособлення за расовою ознакою, проголошення вищості однієї нації над іншими;
- 2) нетерпимість і дискримінація інших націй і національних меншин;
- 3) заперечення прав людини;
- 4) насадження режиму, заснованого на принципі тоталітарної державності, однопартійності і вождизму;
- 5) виправдання насильства і терору з метою придушення політичних опонентів;
- 6) мілітаризація суспільства, створення воєнізованих формувань і виправдання війни як засобу вирішення міждержавних проблем".

З перелічених ознак "фашизму" головною є заперечення прав і свобод людини і громадянина [3, с.45].

У цьому сенсі заборона дискримінації і право на захист від будь-якої дискримінації є загальновизнаним принципом і нормою міжнародного права. Він закріплений у багатьох міжнародно-правових документах у галузі прав людини, зокрема, у Загальній декларації прав людини (ст.ст. 2, 7), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права

(ст. 26), у Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод - (ст. 26) та інших міжнародно-правових документах.

"Фашизм" як політична течія з'явився у 1919 р. в Італії як політичний інструмент і знаряддя досягнення реваншу за поразку у Першій світовій війні. Згодом він поширився у державах Західної Європи, захопивши своєю ідеологією широкі верстви громадян цих країн і став знаряддям розв'язання Другої світової війни.

Більшість сучасних вітчизняних і зарубіжних учених-суспільствознавців визнає, що основною відмінною рисою "фашизму", починаючи з середини ХХ сторіччя, є міфологеми і психологічні установки, ідеологія і політико-правова практика радикального етнонаціоналізму. Його класифікують і термінологічно визначають у науковій і публіцистичній літературі "мілітаристським", "правоекстремістським", "ультраправими поглядами", "шовінізмом".

У нинішніх реаліях поняття "фашизм" нерідко використовують для характеристики політичного режиму, який відповідає типовим ознакам антиліберального, антидемократичного, тоталітарного.

Водночас, за сучасний, найбільш поширений тип "фашистської" ідеології, суспільно-політичної інституціоналізації, специфіки політичної діяльності прийнятий не тільки його вихідний італійський контрсоціалістичний "державно-корпоративістський" політичний режим та ідеологема, скільки німецький варіант націонал-соціалізму, тобто нацизму. Його основними постулатами є расистська складова, тобто міфологеми про "расову чистоту і культурну вищість" окремої нації як етно-расового утворення (або декількох "кровноспоріднених" близьких національних спільнот), історично призначених політично і цивілізаційно реалізувати себе за допомогою збройного насильства, терору, фізичного знищення соціально, духовно та расово "неповноцінних", встановлення тотальної гегемонії в окремій державі, регіоні, в усьому світі [4, с.105].

Зокрема, визначається, що фашизм – це "політична ідеологія, яка заснована на вищості одних рас або націй над іншими (расизм),

а також один із видів державного режиму тоталітарного типу, характеризується відкритою диктатурою, спрямованим та організованим з метою придушення прогресивних суспільних рухів".

Можна навести більш розгорнуту дефініцію "фашизму", запропоновану у виданні "Постмодернізм. Енциклопедія", у якому зазначено:

"Фашизм, націонал-соціалізм" – це тип суспільного і державного устрою, протилежний конституційно-плюралістичній демократії. У Європі ХХ ст. це Португалія при режимі Салазара, Іспанія – при Франко, Італія – при Муссоліні, Німеччина – за Гітлера. У межах фашизму як особливого соціально-політичного режиму принцип багатопартійності заперечується в інтересах антидемократично і антиліберально орієнтованої правлячої партії або групи, тобто меншини, яка захопила владу й ототожнює себе з державою.

Фашизм у Португалії припускав відмову від ідеї народного представництва у формі парламентаризму. Італійський фашизм спирався на державну партію, наділяв уряд необмеженою владою. Режим гітлерівського фашизму як несучу конструкцію використав не тільки державу, скільки матеріально втілюваний ідеал нації або навіть раси (саме на цій основі планувалося подолання згубної класової неоднорідності суспільства).

Від "фашизму" слід відрізнити "націоналізм", що ґрунтується на ліберально-демократичній західній моделі нації, ідеї національної держави, національної ідентичності та "громадянського націоналізму", що уособлює у собі республіканську самосвідомість та громадянський патріотизм [5, с.80].

На думку численних вітчизняних науковців, політиків, журналістів, спектр законодавчо визначених антифашистських санкцій в Україні має враховувати її історичний досвід ХХ століття. Правова відповідальність за такі дії повинні застосовуватися не тільки у випадку пропаганди та розповсюдження "фашистських", "нацистських" ідей, але і за створення для їх реалізації відповідних організацій [6, с.85].

Безумовно, враховуючи варіативність проявів фашизму в Новітній історії людства, так само, як різноманітність його ідеологіч-

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про феномен “фашизму” як політичної течії і його негативний практичний вплив на історію людства.

них доктрин та організаційно структурованих утворень в умовах сучасного світу, набір його класифікаційних ознак може бути продовжено та конкретизовано.

За останні роки до розгляду Верховною Радою України було запропоновано декілька законопроектів з питань боротьби з “фашизмом”. Це такі проекти законів, як: “Про заборону фашизму та нацизму в Україні”, “Про основи запобігання та протидії пропаганді нацизму і фашизму в Україні”, однак вони не були прийняті з причини відсутності чіткого визначення юридичних понять “фашизм”, “фашистська символіка”, “фашистська ідеологія” як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві України, а також з причини відсутності в Україні “фашистських” організацій.

Законодавство й конституції низки країн світу, насамперед Європи (Австрія, ФРН, Італія, Португалія та ін.), орієнтовані на те, щоб зробити висновки зі свого історичного досвіду. А тому передбачають заборону і кримінальне переслідування за пропаганду “фашистських” ідей і цінностей, а також за використання та пропаганду його символіки “фашизму” [7, с.76].

Належним чином це питання врегульоване і в законодавстві України. Так, відповідно до ст. 37 Конституції України в Україні забороняється утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров’я населення [8, с.93].

Висновки

Необхідно зазначити, що за своїм менталітетом (українці великі індивідуалісти) українцям не притаманні риси, що могли б слугувати благодійним ґрунтом для зародження

та розвитку у їх свідомості ідеології “фашизму”.

У чинному Кримінальному кодексі України міститься ряд статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за характерні для “фашизму” злочини, що дозволяють вести ефективну боротьбу з найбільш небезпечними злочинами профашистської направленості, такими, як порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161), групове порушення громадського порядку (ст. 293), масові заворушення (ст. 294), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни (ст. 438), геноцид (ст. 442).

З огляду на вищенаведене, слід констатувати, що чинним законодавством України в цілому передбачена відповідальність за злочини, що є характерними для “фашизму”.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: за станом на 13.04.2012 – Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
2. Конституція України: за станом на 01.02.2011 – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 30. – Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України: за станом на 16.05.2013 – Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 19.03.2013 – Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1984, додаток до № 51, – Ст.1122.
5. Європейське право, Матіас Гердеген, / Рада Європи, Київ, Видавництво “К.І.С”. – 2008. – С. 550.
6. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес, Джеремі Макбрайд, / Генеральний директорат з прав людини і правових питань, Київ, Видавництво “К.І.С”. – 2010. – С. 552.
7. Міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / Центр політико-правових реформ, Київ. – О.Банчук. – 2013. – С. 584.
8. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / Центр політико-правових реформ, 670 с/